

391. Ասոր երկբայականը՝ պոռնիս ևս,
պոռնիս ևս, ևս. Ստորագրականը՝ պոռնիս ևս,
պոռնիս ևս, պոռնիս ևս. Բղձականը՝ Բող
պոռնիս, Բող պոռնիս ևս. ապառնին՝ Կէ կամ
Կէպէ պոռնիս, պառնէի ևս:

392. Աս կերպով կը խոնարհին նաեւ՝

աշխիւ, -եցայ, -ա՞. հաշիւ, -եցայ, -ա՞.
բասուիւ, -եցայ, -ա՞. հայիւ, -եցայ, -ա՞.
բորբոսիւ, -եցայ, -ա՞. մարիւ, -եցայ, -ա՞.
գեղիւ, -եցայ, -ա՞. պակսիւ, -եցայ, -ա՞ ևս:

393. Երկրորդ լծորդութեան անկանոն-
ներն են՝

ասնիւ, անցայ, անցիր. — բուսնիւ, բու-
սայ, բուսիր. — դիշիւ, դայայ, դուպ, դիշա՞.
— թուշիւ, թուայ, թուա՞. — կիշիւ, կպայ,
կիշա՞. — հաքնիւ, հաքայ, հաքիր. — ման-
նիւ, մանայ, մանիր. — յընիւ, յընկայ, յըն-
կիր. — նստիւ, նստայ, նստա՞. — ուսեւ,
կերայ, կիր. — փախիւ, փախայ, փախա՞. —
փակիւ, փակայ, փակա՞. — փլշիւ, փլայ,
փլա՞ ևս:

3. -աչ վերջաւորող բայ:

394. Աս երրորդ տեսակ վերջաւորու-
թեանն ձեւերն են՝

Սահմանում:

Ետիւ:	Անգիր:	Կարգիւ:
աղամ նը	աղայի նը	աղացի
աղան նը	աղայի նը	աղացի
աղա նը	աղար նը	աղաց
աղանք նը	աղայիք նը	աղացիք
աղաք նը	աղայիք նը	աղացիք
աղան նը	աղային նը	աղացին:

Հրահանում: աղա, մի աղար, աղացէք մի
աղաք:

Գրքայ: Անդիւ. աղալ — Բարդիւ.
աղացող, ոչ — Անդիւ. աղացած, աղացեր —
Արդիւ. աղալիք:

395. Սոյն լծորդութեան երկբայականը
շինել չուով, ստորագրականը՝ չուով, բղձա-
կանը՝ Բողով ևս. ապառնին՝ Կէ կամ Կէպէ:

396. Աս կերպ կը խոնարհին նաեւ.

գողալ, -ացի, -ա՞. կարգալ, -ացի, -ա՞.
գողալ, -ացի, -ա՞. պողալ, -ացի, -ա՞.
գողալ, -ացի, -ա՞. վլանալ, -ացի, -ա՞.
խողալ, -ացի, -ա՞. ևս:

397. Իսկ անկանոններն են՝

գալ, էկայ, էկու.
էթալ, գացի, գան.
տալ, տուի, տու.
լալ, լացի, լաց:

4. -Անչ վերջաւորող բայ:

398. -Ալ վերջաւորող բայերը կը խո-
նարհին:

Սահմանում:

Ետիւ:	Անգիր:	Կարգիւ:
պոռնամ նը	պոռնայի նը	պոռնաց
պոռնաս նը	պոռնայի նը	պոռնացար
պոռնան նը	պոռնար նը	պոռնացաւ
պոռնանք նը	պոռնայիք նը	պոռնացանք
պոռնաք նը	պոռնայիք նը	պոռնացանք
պոռնան նը	պոռնային նը	պոռնացան:

Հրահանում: պոռնացիր, մի պոռնար,
պոռնացէք, մի պոռնաք:

Գրքայ: Անդիւ. պոռնալ — Բարդիւ.
պոռնցող, ոչ — Անդիւ. պոռնացած, ցեր —
Արդիւ. պոռնալիք:

399. Զորրորդ լծորդութեան երկբայ-
ականի, ստորագրականի, բղձականի ևս ապառ-
նին ժամանակներն յորինել, չու, չու, Բող ևս
Կէ կամ Կէպէ մասնիններով:

400. Ասոր տակ կերթան՝

ամշնալ, -ցայ, -ցիր. ճաշնալ, -ցայ, -ցիր.
բաննալ, -ցայ, -ցիր. ճերմնալ, -ցայ, -ցիր.
գիննալ, -ցայ, -ցիր. յերկնալ, -ցայ, -ցիր.
գեղինալ, -ցայ, -ցիր. պղտինալ, -ցայ, -ցիր.
իշնալ, -ցայ, -ցիր. սննալ, -ցայ, -ցիր.
կարմնալ, -ցայ, -ցիր. վեղնալ, -ցայ, -ցիր.
կենալ, -ցայ, -ցիր. ևս:

401. Անկանոններն են՝

առնալ, առի, առ. էլալ, էլայ, էլ.
բանալ, բացի, բաց. թքնալ, թքայ, թռն.
գանալ, գայ, գու. մոնալ, մուայ, մու.
դպնալ, դպայ, դուպ. ևս:

5. -ցընչ վերջաւորող բայ:

402. Անցողական կողման բոլոր բայերը
այս կերպ կը խոնարհին՝

Սահմանում:

Ետիւ:	Անգիր:	Կարգիւ:
վախցընիմ նը	վախցընէի նը	վախցուցի
վախցընիս նը	վախցընէի նը	վախցուցիր
վախցընա նը	վախցընէր նը	վախցուց

Ռուսիներն դաստիարակած ճիւղն էր՝ փխ-
սփայտիւնն եւ բէլիւնն բարոյաբարձրութիւն, զոր
խիստ ճարտարութեամբ ու մեծ պերճաւորութեամբ
թեմամբ կ'աւանդէ նա ցվերջ կեանքին, որ
գոթախառաքար շատ կարճատեւ կ'ըլլայ այնու-
հետեւ:

Բժշկական վարժարանին մէջ պաշտօնի
կոչուելով՝ Ռուսիներն ինքզինքն ալ բոլորովին
կու տայ իւր դասերուն, կը թողու ազգ. կեանքն
եւ ժամանակ մը անկէ հետո մնալ կ'ուզէ. սա-
կայն նորանոր պարագաներ ու առիթներ կը
ստիպեն իրեն վերադառնալ անգրէն գիրկն այն
Ընդհանուր ժողովին՝ ուրկէ ցաւելով հեռացած
էր եւ որուն համար այնչափ սքեմած էր եւ սիրտ
հասցուցած:

1873 Օգոստոս 3ին խրիմեան Սրբազան իր
նշանաւոր ու իմաստասիր հրաժարականով՝ կա-
մաւ կը թողուր Վ. Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռը.
քանի մը ամիս յետոյ 1874 Մայիսի 8ին՝ յա-
ջորդ կ'ընտրուէր Ներսէս եպիսկոպոս վարժա-
պետան, որուն համար Ռուսիներն կը ստիպուէր
ներկայ գտնուիլ ընդհ. ժողովի մէկ քանի նիս-
տերուն:

Ներսէս Պատրիարք հազիւ իւր Սահմա-
նագրական ուխտը կ'ընէ, Ազգ. ժողովի Բ. նիս-
տին Ռուսիներն կը կոռուի վարել երեսփոխա-
նակն ժողովն իբրեւ առժամանակեայ ատենա-
պետ՝. այն նստքին մէջ Ներսէս Պատրիարքի
առաջարկութեամբ պաշտօն կ'ունենայ խմբա-
գրել Ազգ. ժողովին համար ներքին կանոնադիր
մը, որուն պէտքը շատոնց արդէն զգալի ըրած
էր Ռուսիներն:

Անխնայ Ռուսիներն շուտով կը պա-
տրաստէ այն կանոնագիրը եւ զայն տպագրել
տալով կը ներկայացան ընդհանուր ժողովին
1874 Հոկտեմբերի 4ին:

Յիւստայի երեսփոխանական ժողովի ներ-
քին կանոնագրին գրեթէ տառական թարգմա-
նութիւնն էր այն, բայց քիչ շատ մեր միջա-
վայրին յարմարեցուն, զոր Ազգ. ընդհ. ժողովը
միանշան հաստատութեամբ ընդունելով՝, անմի-
ջապէս գործադրութեան կը դնէ, պայմանաւ
սակայն, որ զայն հետզհետէ ալ սրբազրէ փոր-
ձառութեամբ:

1 «Առնաբնութիւն» Ազգ. Եղեղնի Բացում 1870
ամի, Նիստ. Կ. 3 օգոս. 1873, էջ 889—899:

2 «ԱՅԳ», Բացում 1874 ամի, Նիստ. Ա. էջ 1—8:

3 «ԱՅԳ», էջ 9—12:

4 «ԱՅԳ», Նիստ. Ե. էջ 33—40:

5 «ԱՅԳ»:

Ազգ. ընդհ. ժողովին ամենամեծ ծառայու-
թիւնն էր՝ զոր կը մատուցանէր Ռուսիներն:
Այն կանոնագրով նա կ'ուզէր վերջ դնել այն
անտեսութիւններուն եւ տեսակ տեսակ օրինա-
կանցութիւններուն, որոնց՝ երեսփոխանական
ժողովը թարա եղաւ, իւր կազմակերպութեան
գրեթէ առաջին օրէն ի վեր:

Ընդհ. ժողովն իւր 1874 Հոկտեմբեր 18ի
գումարումին մէջ գնահատեալով այն կանոնա-
գրին լաւութիւնը եւ անկէ ծագելից պապաւ
օգուտները, կը փութար իւր շնորհակալու-
թիւնն՝ յայտնել Ռուսիներն, որ իրեն աշխա-
տութեան ընծայուած պատիւէն խորապէս զգա-
ծուած, կը պատասխանէր սապէս:

«Էֆէնտիքեր»:

Այդ շնորհակալութեան քրէն՝ որով իս պատուել
կը բարեհաճէր, տէր ունի, իրաւունքի տէրը, չեմ կրնա
որքան ալ ականջել ըլլայ ինծի համար՝ չեմ կրնար զանի
ստիպելու ու յիս մեղադրուել, ներքեցէ որ բախեմ:

Առաջինը այդ իրաւանց տէր՝ այն մտերիմ բարեկամն է
որ առ ժամանկ ի բարիք, եւ որ շատ աշխատանք, շատ
գիտարութեամբ հաստատեցէ՝ տաժանելէ եւ ընդ երկար
երթեւեկներով հետամուտ, իբրեւ ազգին ծառայութիւն
բան զործ ըրած իրեն, մեզ ըրած է վերջապէս, կորզած
է կրնամ ըսել ունեցողք մը մեքենէ, այդ կանոնագրու-
թեան սպառնալով օրինակներէն մէկ հատը, զոր տարիներէ
ի վեր կը ընտանէին: Այն բարեկամը կրնամ մը իմ առանձին,
այլ ազգին բարեկամը, որոյ հայրենասիրական եռանդէն զոչ
չկայ որ չկրնայր պայտել եւ ընդունիլ ընդհանուրին
օգուտը: Սոյն կարճ տեղեկութեամբ անուանեցի գրեթէ,
եւ այն սիրելի անունը ամենուր ընդունի վրայ է աղբէն:

Ձարմանով զուգադէպ, կենսական խնդիր մը Սահ-
մանագրութիւն մը կու գայ Ազգին, սկիզբը անունն մը կայ՝
համատարեւ պահպանութեամբ՝ Նիկողոս Պապեան... Ո՛ր նուազ
կարեւոր խնդիր մը՝ կանոնագրութիւն մը կու գայ ժողու-
մին, սկիզբը զարմեալ անունն մը կայ՝ նմանօրինակ քո-
ղեալ՝ Յակոբ Պապեան:

Չեր քրէնն մէկ մտաւ՝ երեսփոխան Էֆէնտիքեր,
առաջին մասը՝ այս իրաւունքին տիրողը կը պարտիմ յղել,
եւ կը յուսուի՝ թէ մը միայն որդար կը դասի ձողովը,
այլ կ'արտօնէ զիս յանուն իւր եւ ի պաշտօնէ յղել զայն
անոր:

Չեր շնորհակալութեան երկրորդ եւ մեծ բաժինը՝
Էֆէնտիքեր, մեր Նախագահ Սրբազանին իրաւունքն է,
իբրեւ նախահեռ, հոս ալ կը միապա ինծի հետ, գիտեմ:
Այն կործամաւ եւ հետառես դիտողն, որ կարեւորու-
թիւնը թափանցելով՝ խնդրէ մենե ստիպող կեղծով այդ
կանոնագրութեան խմբագրութիւնը, իւր շնորհակալութեամբ
հրամար էր միջի մը պատիւ: Չէր զգացմամբ, ազգաւ պա-
տրաստութեամբ կը նկատէր զայս քողովն առանց կարգի ու
կանոնի իբրեւ նաւ անդէպ, անկողնողոյց, մեղաւ ըստ
բազմին այնքան յայնա է խաղաղի ներհակ հողմը: Հա-
մազգալ էր թէ ժողովին ճգունքն ամաւէ կին զի ժողովը
չէր գիտեր որ կողմն բռնելու էր խնդիր մը եւ որ ճամբէն
կրնար հասնիլ անոր լուծման: Այս, ասի այսպէս եղաւ,
կրնայր մի ուրաման: Ու իմար կայ՝ Հանգանակութեան
խնդիր մ'երեւցաւ ի հորիզոն: Եւ ընդ երկար սաստանդէն
եղաւ ընկերակցութեամբ, յանդուրդ գտաւ զիւր լուծման: Անկէ
ետքը՝ վերաբնութեան խնդիր մը փայլեցաւ, վեց տարի

1 «ԱՅԳ», Բացում 1874 ամի, Նիստ. Զ. էջ 50:

շարունակ էմփփալով՝ յսգեց, վարանց, ասեղեց գոռովը, վերադառնալ ասեղեցեալ՝ աս ալ իստ անգղիական բարեփոխական հոգեկոյնացու, Նիցիպուս եւ այլ շատ խնդրեցին, թէպէս ինչ ապրեար :

Իրաց այդ աւարդէի վիճակէն յուսով՝ եր արդեօք երանելի հետեանը. — Սէ : Բայց հոգաւորութեամբ մը ապեփօք ասը չլսար : Երբ՝ այդ ապեփօք վիճակէն հոգ առաւ արտի մտքը, զարման թերու մը յոգեառաւ :

Իւր համեմատելիքներէ թող մնայ որ իրեն աւել զիմ խոսքը եւ բո՛ւր իրեն առ բեմով բարեկեն. «Արդ այդ գիտքով ծուռը, ո՞ Սրբապա՛ն նաւապա՛ն, ձեր ձեռքէն կըն. դուռնի այսօր իր ղեկը, ձեր ձեռքով կը կանգնի ազգային բեմը : Հայոց Ժողովը երկու դէմը՝ երկու թէպէսն՝ պիտի ունենայ, մի կը անկանոնութեան ու անիրաւութեան՝ անգլայն զարման, միւրը՝ բարեկարգութեան ու կանոնաւորութեան՝ ապագային յուսանէ : Այս նոր թէպէսնը՝ ձեր աթոռակալութեան թէպէսնն է. սկիզբ կանաւոն այսօր կանոնաւորութեան հաստատութեան, որոյ գրկալար արդաւորն բաւական է Պատրիարքութեան մը փառքին, բաւական է զազգի ընդհանրեց երեսփոխարէն ընելու : Այո, կերպանմէ՛ ըզնից Բարեբաշտօր, այդ փառաւոր նախադասարէն համար՝ որ շատեր պիտի շնորհակտին : Ին իրեն երեսփոխարէն՝ իմ ժառանգ՝ յանուն ընտրապաշտ զան շնորհակտ եմ : Ձեր Սրբապանութենէն, եւ ըսլ զիմով որ անմիջեւ երեսփոխարէն նշանակեց եւ հոս ինքն :

Ինչպե՛ս, էֆենտիֆեր, ձեր այդ ջուռէին երրորդ եւ վերջին՝ բայց ամենէն արդիւնաւոր եւ պատուաբեր ժառանգ, որ թէպէս իս կը թէպէսնիք արտաքին, բայց ձերն է, ձեզ կը վերջնեայեմ, զի ձեզի կը պատկանի օրինաց ուսումը : Ի՛նչ է Ժողովին առեւն. զբանալ աշխատանքին մը ըթէ արդիւնը չունենան. Ի՛նչ է տառը եթէ ոգի չունենայ, արդ այն աշխատանք թէնք զուգ արդիւնաւորեցիք, այն տառերուն ոգի գուց տուիք ձեր ջուռէսցէ : Կանոնաւորութեան յօդուս ապրին ձեր միաձայն ընդունելութիւնը ձեզի պատիւ կընէ եւ ձեր ներկայացուցած Ժողովաբարի. ուստի ձերն է զարման իւրը փառքն ու պատիւը : Իսկ եւ, Բ՛նչ լքի, պարտաւորութիւն մըն էր կատարելի, երեսփոխարէնական պարտքս էր որ վճարեիք, եւ զուգ զայս պարտքս վճարած ըլլալ արդարութեամբ նախաճիցիք ու ձեր շնորհակալութեան ջուռէսցիք հաստատել օւղեցիք նախաճիցիք : Ահա այսպէս կըրձա՛մ ըմբռնել այդ ջուռէն նշանակութիւնը, եւ պարտի մը վճարման համար շնորհակալութեան չեմ աւետեր սեղի : Հապա Բ՛նչ կը թոյլ ինչի պէ՛ք ջուռէն. այո՛ գահաճորցիք բաժին մը կը նետ, ընդհարել եւ սոսկ հոգեբանական բաժին մը, այն է՝ պարտի մը վճարման մէջ պարկէշտ իրիշներու զգացած հոգեզուարճ ճնշումութիւնը, եւ այս բարդական ընդհանրութեան համար՝ որ կընձեռէ իմ ձեր պատուաբեր ջուռէն, երեսփոխարէն էֆենտիֆեր, եւ կը թա՛մ ձեզի շնորհակալար, ձեզի՛ որ քան զարեան յարգ ընծայելով իմ փայտ աշխատանքներս՝ զանի զըրացուցիք : Բաւո՛ր կաղաչով որ իմ շնորհակալութեան ընդունի Ազգային Ժողովը, իմ խորին շնորհակալութիւնս :

Անցուցի էֆենտիֆեր, բայց չեմ կընար էնել այս բեմէն որոյ պատուաւորանի փայտ եւ առաքինն աս գնելու պատիւն ունեմ, առաքին կարճ բառ մը զարման ընելու, առաքին արդական պարտք մ'ալ վճարելու :

Ինչ ցանկամ նախ այս առթիւ՝ վերահորդեղ սերունդ մէջ այն երեսփոխարտ զգացումը՝ զոր կը կրեց ազգովն այն վե՛հ բարեփոխական համար՝ որոյ չորսփանմէ շնորհա՛ն ու հզօր հոգեմտին տակ կը փայլեցրէ շատեց Սահմանադրութիւն մը եւ այսօր աս ինքն : Ազգային Ժողովն արագան պարտքն է իւր Օրոշաւորաւ մեծահարգանք երկուս եւ երկուսի կեանք ծաղկել, եւ անոր կառավարութեան՝ լուսաւորութեան շարունակ մէջ յարատեւ յուսալու զինութիւն :

Ինչ ցանկամ երկրորդ՝ մէկ բառով ըսել թէ Բ՛նչ է այս բեմը, եւ Բ՛նչ նշանակութիւն ունի մեզի համար բեմական ըսելով ազատութիւնը : Ահա պարզ սեղան մը ձեռքիդ տակ՝ հասարակ փայտէ շինված, եւ ոտքիդ տակ՝ երկու ստիճանով բարկարացած նեղ պատուանդան մը, բայց խիստ բարձր եւ դրըն, շատ ընդարձակ եւ նշանակութիւնը : Ինքն՝ համաարար չհապարակ մըն է, ազգային այլ բարձր հրապարակ, ուրիշ ազգին հետ, աշխարհէ իս խոսքի, հոն հիլըն աշխարհէ զանի կը տեսնէ : Հոնիք ըսելով բաւձ՝ աշխարհէ զանի կը լսէ ու կը գտանէ : Իրեն ուրիշ պատուաւոր պէտք է ելլէ Հին, հրքան ուրեքն իմանով ուսումնասիրեալ, շափեալ, կռեալ պարտ է ըլլան հոնիք որտառանքան խօսքերը : Երեսփոխարէն մը խոսքն ազատութիւնը անընտրաբարի է, այո՛, բայց իր ձեռնհասութեան սահմանին մէջ : Եւ ինչպէս ամէն ազատութիւն՝ աս ալ ըսել իր սահմանը, ուրիշ զուտը զեղծու՛մ : Է՛ն ազատութիւն՝ այլ ապրեալանքութիւն, որ եպրեալ է ամէն ուրիշ եւ ձեռնիկ ըստ ամենայն օրինաց աշխարհէ : Ինքն բեմական ազատութեան սահմանը՝ մեր ներքին գործերն են, մեր ազգային հաստատութիւնը կեկեղծի, զարցոյ, վաճել եւ կործանել ձեռնընտանութիւն : Սոսկ մէջ պարկեպեալ է մեր խօսելու ազատութիւնը, նաեւ ամեն մէջ հաստատելու սոսկ ազգային օրէնքին՝ ճշմարտեան ընդհանուր օրինաց պէտք է որ լը՛հաւաստակին Միջնէ հոս եւ ահա մեր ձեռն հաստատութեան սահմանը :

Բաւո՛ր պարտ է մեզ խոհանութեամբ զգուշանալ, սահմանելու ու չափերին նախաճից, եւ բարեկամ Յերութեան փառաշովութիւնը միշտ փայլելու համար՝ մեր զինէն վեր ինչիշներու յարեցնելութեամբ լը՛հաւաստեալ : Մէկ խօսքով՝ լը՛նդիլ աս համոզումն՝ թէ Երեսփոխարէն լը՛հալին են, Ազգային Յերութեանն :

Ազգ՝ երեսփոխանները որոտընդոտս Ժափահարութիւններով եւ «Կեցցե՛ Ռուսիե՛ն Էֆենտիֆ, գոչելով՝ Կ'ընդունին այս սիրուն բաւախօսութիւն՝ որ լուր էր իտհական հեռաւանդութեան մը Ազգ : Սահմանադրութեան սահմանը կը գծեր եւ որուն սակայն յետոյ, ոչ ոք ունկնդիր եղաւ, եւ Ազգին Օրէնքը, շնորհիւ ազգասէր կարծաւած կարգ մը անամը՝ երեսփոխաններու, առեկա իւր սուրբ նպատակէն շնդելով, ինչպէս ըսի արդեւ եւ կը կրեինք զարմանալ ու Կ'երեքներէ, հեղաշեւէ հասաւ իր այժմեան կենդանի — մեռելութեան վիճակին : Ռուսիեանի ծառին վերջին պարբերութիւնները, կը յանձնեմ՝ այսօր ուշադրութեանն ամէն անոն, որոնք մեր Ազգին կրած արդի ողբալ տղեւանները Սահմանադրութեան արդիւնք համարելով՝ Սահմանադրութեան հեղինակները, մանաւանդ Ռուսիեանը զատապարտելու գատապետելու ձգտում մը, համոզում մ'ունին. Ռուսիեանի խօսքերը բաւական են կարծած ըսելու, թէ նա Բ՛նչպէս կը հասկնար Սահմանադրութիւնը, թէ նա Բ՛նչ կը համարէր անոր նպատակը եւ թէ ուրիշներ՝ Ռուսիեանի վերջնեկող երեսփոխաններ, Բ՛նչ տարրեր մեկնութիւն տունին

1 «ԱՊՊ», Բացում 1874 տարին, Նիստ Զ. էջ 50—53 :
2 «ԱՊՊ», Բացում 1874 տարին, Նիստ Զ. էջ 52 :

անոր, եւ ինչ ծուռ եւ անել ծամբու մէջ առաջնորդեցին նոր սերունդը:

Ազգ. ժողովի ներքին կանոնադիրը, որչափ որ ընդհանուր երեսփոխանութեան գնահատման եւ ծափահարութիւններուն արժանացաւ, հրապարակի մէջ ալ զերծ չեղաւ գիտողութիւններէ: Եղան՝ որ այդ կանոնադիրը անյարմար համարեցան, զայն Սահմանադրութեան հակառակ դատեցին եւ եղան՝ որ տարբեր մեկնութիւններ անոր տալով, զայն ձաղկել ուզեցին. Ռուսիոյն անոր պատկերացաւ պատասխանել ասոնց, այս առթիւ հրապարակաւ գրելով խիստ ուշագրաւ նամակ մը՝ զոր հրատարակեց այն ատեն Օգոստէ խոստատեանի՝ Օրհմէր:

Այս նամակին մէջ հետաքրքրական է այն կտորը, զոր Ռուսիոյն անոր կողմէ կանոնադիրը Սահմանադրութեան համաձայն չէ ըսողներուն, եւ է հետեւեալը.

«Րուսիկ եւ ասոնց պատասխանելու, որ գուցէ քիչ մը ընդարձակ ըսցը տարգրին չլսար եթէ ամենայն ուշագրութեամբ ուղեկից ըլլան մեզի այն վերլուծական շուղին մէջ ուր մտնել կը պարտին եւ որոյ ծայրը տի գտնենք ուղեւոր քաղաքութիւնը, որ՝ քիչին շատ հասկցողներու համար՝ առ պարբերութեանց մէջ անփոփոխ է:

Կանոնադրութիւնը չէ Սահմանադրութեան յօդ. մանկողնը, այլ Սահմանադրութիւնն է Կանոնադրութեան չհամահայեցողը, Կանոնադրութիւնը չէ որ անհնազանդութիւն կ'ընէ Սահմանադրութեան կողմէ անոր հետ, այլ Սահմանադրութիւնն է որ անհնազանդութիւն (empiement) ըստ է Կանոնադրութեան կողմէ անոր մէջ: Ապացուցանենք. զերկուքը որ կողմն է պատենք անաշու:

Սահմանադրի՝ բնական լեզուի մէջ՝ ընդդրութեան կամ ազգի մը վարչութեան եղանակը սահմանի մը մէջ առնելով կազմել, կանգնել, հաստատել ըսել է դրութեան մը վրայ:

Մեր վարչական դրութիւնը երեսփոխանական է, այս դրութիւնը ընդունվելէն ետքը՝ բնական է որ անոր հիմունքն իրականացնող պարտաւոր սկզբունքն ըլլայ եւ զայն հիմունքը ամրագրողը շաշարէ (Ciment) նայինք բազմութիւնը ըլլայ: Այս հիման վրայ կանգնեալ է սահմանադրական շէնքը, այս հիմն անխախտել է. չեն կրնար փոխել թէ՛ք դրութիւնը չեղիկներ: Այս է ետքը կուգայ այս հիման վրայ կանգնեալ շէնքը որոյ մասունքը կազմական (organique) յօդուած կըլլին, զի անոնցմով կը կազմակերպի, կը բարեկարգ եւ կը կատարի շէնքին սահմանադրական մասը:

Ասոնցմէ ետքը եթէ Եւրոպ. մասուշ աւելցնեն չեն քիչ՝ որը մը անոր հիման հաստատութեանը ծառայել եւ մը անոր կազմութեանը, թեպէտ եւ աւել կամ պակաս պիտանի մասունքը՝ ըսցը կրնան փոփոխվել ըստ տեղի, դի, ժամանակին եւ պարագային, ասոնց վերահսկող Սահմանադրութեան հիմունքն է կազմութեան, այսինքն երեսփոխանական դրութեան, ոչ սահմանադրական մասունքը չեն ըսվիր անոնց այլ Կանոնադրական, զորոնք օրէնքը, Կանոնադրութիւնը կը գծէ եւ ոչ Սահմանադրութիւնը:

Ռուսիոյն անոր դեռ մանրամասն կերպով կը քայտարէ իր կանոնադրին ոգին եւ կը վերջացնէ զայն, արհամարհող լուրսութեամբ մը պա-

տուելով եւ այն գրիչները՝ որոնք անձնական խնդիրներէ միայն թելադրուած, ապրեր մեկնութիւններ տալու եղած էին շինուած կանոնագրին:

Այս կանոնագրին եղած փայլուն ընդունելութենէն քաջաբերուած, Ռուսիոյն անոր ըսչական վարժարանի դասախօսութիւնները շարունակելով հանդերձ, վերստին կը սկսի աշխատակցիլ ազգ. գործերու:

1874 Հոկտեմբեր 18ին կ'ընտրուի Գ. Ատենապետ ընդհ. ժողովին¹, ու քիչ ատեն վերջն ալ Բ. Ատենապետ² եւ այնուհետեւ գրեթէ միշտ ինք կը վարէ ընդհ. ժողովի Ատենապետութիւնը, եւ ամենամեծ խմատութեամբ կ'ուղղէ վիճաբանութիւնները, այս մասին՝ եւրոպական երեսփոխանական Ատենապետներու հաւասար ծարարութիւնը ցոյց տալով, ինչպէս կ'իմանանք այսօր Ազգ. ժողովներուն Ռուսագրութիւններէն, որոնց մէջ իրրեւ Ատենապետ Սերկիւշէնն է որ նախ փայլած կը գտնենք, յետոյ Գր. Օտեանը, եւ Ռուսիոյն անոր վերջն ալ՝ Ստեփան փաշան:

Ռուսիոյն անոր պատրաստած ներքին կանոնագիրը կը պահանջէր, որ Ազգ. ժողովն ունենայ նախաքննիչ դիւաններ. 1874 Հոկտեմբեր 25ին կը կատարուի այս դիւաններու ընտրութիւնը եւ Ռուսիոյն անոր կ'ըլլայ անդամ ու Ատենապետ նախաձեռնութեան դիւանին՝ ընկիւր ունենալով Գ. Պառնասեան եւ Ս. Փափաղեան:

Այս պաշտօնին մէջ Ռուսիոյն անոր կարեւոր աշխատութիւնը կ'ըլլայ այն նշանաւոր դիտողութիւնները, զորոնք՝ Սահմանադրութեան փոփոխիչ որոշումներէն համար կազմուած Թանձա-ժողովի մը անաշարկութիւններուն դէմ կը ներկայացնեն:

1875 Մայիս 9ին կ'ընտրուի դարձեալ Բ. Ատենապետ ընդհ. ժողովին, որ ատեն Ստեփան փաշա Առանեան կ'ըլլար Ա. Ատենապետ: Եւ այս պաշտօնավարութեան միջոցին է ահա, որ որ Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդիրն ընդհ. ժողովին մէջ վերստին կը ծագի, Ռուսիոյն անոր առաջին գրի կ'առնէ նոր առաջարկութիւններ, որոնք՝ իւր կեանքին վերջին Գլուխ-Գործոցն եղան:

(Ըարեան-թիւ)

Թ. Տ. Վ. Յ.

¹ «Ազգ», Բացում 1874ին, նիստ Զ, էջ 55:

² «Ազգ», էջ 77-80-135 եւ յաւելումները:

³ «Ազգ», Բացում 1874 ամիս, նիստ Ե, էջ 62, եւ 122:

⁴ «Ազգ», Բացում 1875 ամիս, նիստ Ա, էջ 19:

⁵ Ե. Յարի Թիւ 1329, Կ. Պոլսի 3 Սեպտեմբեր 1874: